

De Nederlandse provinciegrenzen hebben doorgaans een grillig beloop en sluiten meestal aan bij vroegere of nog bestaande wateren. Aan het natuurlijke karakter, versterkt door een lange en vaak bewogen staatkundige geschiedenis, zeker naarmate we dichterbij de Middeleeuwen komen, ligt een verregaande territoriale versnippering ten grondslag. Slechts op een aantal plaatsen

FOTO: ELMER SPAREN

hebben provinciegrenzen (en hetzelfde geldt in feite de rijks-grens) een (kaars-)recht beloop, zoals het geval is tussen Noord-Brabant en Limburg (de Peel), bij de voormalige Semslinie tussen Groningen en Drente (Oostermoersche venen) en verder op een aantal plaatsen tussen Groningen, Friesland, Drente en Overijssel. Daar kruiste de grens gebieden die soms tot in onze tijd (Fochteloeerveen) schier onbegaanbare hoogveenmoerassen zijn gebleven. Op een aantal plaatsen grenzen meer dan twee provinciën aan elkaar en is er sprake van drieprovinciepunten.

Meindert Schroor

Van de tien drieprovinciepunten die ons land telt, zijn er slechts twee die niet aan of in het water liggen, ofwel met het water in verband zijn te brengen. Om die twee letterlijke drielandpunten is in het verleden nogal wat commotie geweest. Geen wonder want ze liggen in voormalige hoogveengebieden, waar onbestemde uiteinden (heerden, uitgangen) van de opstrekende dorpterritoria in elkaar overplachten te gaan. Met het in exploitatie brengen door middel van een systematische verving vanaf pakweg de 17de eeuw kregen dergelijke 'woeste gronden' een in geld uit te drukken waarde en kwam het privaatrechtelijke karakter van de verving in botsing met de publiekrechtelijke aanspraken van markegenootschappen e.d. op de hoogvenen. Beide drieprovinciepunten liggen in Noord-Nederland, ten noorden van respectievelijk Eesveen, tussen Friesland, Drente en Overijssel en bij Allardsoog, waar Friesland, Groningen en Drente aan elkaar grenzen. Beide worden (niet toevallig) bovendien gemarkeerd door fraaie met de provinciewapens gesterde grenspalen. Dit verhaal gaat over het ontstaan van de

grenzen rond het enige echt Noordelijke drieprovinciepunt: dat tussen Groningen, Friesland en Drente.

Drents Plateau

Een fraaie 18de eeuwse grenspaal aan de voet van een oude eik in de nabijheid van Allardsoog tussen Bakkeveen en Een geeft exact de plaats aan waar de drie noordelijke provincies aan elkaar grenzen. Die exactheid dateert om precies te zijn uit 1737 toen na ruim tien jaar onderhandelen overeenstemming werd bereikt tussen Friesland en Drente, nadat de Groningers en de Friezen elkaar in de jaren 1720-1724 op dit punt hadden gevonden. In de late Middeleeuwen was het grootste deel van het Drents Plateau met zijn uitlopers in de Friese Wouden en het Zuidelijk Westerkwartier nog bedekt met hoogveen en nagenoeg onbewoond. Volgens Tijms telde geheel Drente in 1300 nog geen 9.600 inwoners (vgl. 1990: 441.000), die zich voornamelijk ophielden in de esdorpen die als kralennoeren

DRIE PROVIN

langs de beekdalen lagen. In het Zuidelijk Westerkwartier van Groningen en in de Zuidelijke Wouden lagen de weinige streek- en esdorpen, parallel met de brede zachtglooiende beekdalen waardoor riviertjes als de Oude Riet, de Boorne, de Tjonger en de Linde het overtollige water van het Drents Plateau naar lager gelegen streken afvoerden. De dichtbevolkte gebieden van het Noorden bevonden zich in de kleistreken, bezaaid met talloze kerkdorpen die dikwijls weinig meer waren dan tergehuchten. De natte hoogveengebieden beperkten de toegankelijkheid van de Friese kleistreken vanuit het zuiden. Daarbij dienen we in het oog te houden dat ook de uitgestrektheid van de uiteenlopende landschappen vaak sterk wisselde en zeker tijdens de late Middeleeuwen het ene gelegenheidsverband tussen landstreken het andere opvolgde.

Landweer

Omstreeks 1225 duikt het gebied waar de drie provincies aan elkaar grenzen voor het eerst op in de geschreven bronnen als abt Siardus van het Hallumer klooster Mariëngaarde de kluisenaar Dodo naar een 'mirica prope Threnteam', d.w.z. een heideveld in de nabijheid van Drente (d.i. Bakkeveen) zendt. Hij sticht er een uithof die kort daarop in een priorij wordt omgezet. Eveneens bij Backenven werd in 1231 gedurende de nasleep van de beruchte slag bij Ane (1227), waarin de bisschop van Utrecht het tegen zijn opstandige Drentse onderdanen moest afleggen, een legertje Friezen door Drentse strijders in de pan gehakt. Kennelijk nodigde het gebied meer geestelijken uit tot contemplatie, meditatie en zelfs definitieve vestiging. Omstreeks 1300 werd iets westelijker het Cisterciënzer vrouwenklooster Trimunt gesticht, terwijl tussen dit klooster en de priorij van Bakkeveen de uithof of het voorwerk (Voorwerksbrug!) Siegerswoude van het

LIENPUNT GRONINGEN FRIESLAND DRENTE

klooster Smalle Ee ontstond. Wellicht waren de bewoners van deze instellingen de eersten die op grotere schaal de spade in het ongerepte hoogveen staken. Aan gene zijde van de grens blijkt de bisschoppelijke leenman Roelof van Steenwijk omstreeks 1380 grond te bezitten bij Een in het kerspel Norg. Uit de voorgaande gebeurtenissen wordt duidelijk dat de grens tussen Friese en Drentse streken reeds in de Middeleeuwen door dit gebied liep. Een belangrijke territoriale verschuiving kreeg zijn beslag in of omstreeks 1313 toen de Stellingwerven zich van Drente losmaakten om twee eeuwen later definitief tot het gewest Friesland toe te treden. Het eerste document dat specifiek een grens aanduidt dateert uit 1508. Het gewaagt van een landweer 'tusschen den drentsche en friessche landt', die tevens de grens markeerde tussen het recht van de burenen van Een en 'die van bakkeveen'. Het aardige is dat deze landweer nog steeds bestaat en pal ten westen grenzend aan het HCR 'De Drie Provinciën' de grens tussen Friesland en Drente vormt. In 1930 kwam hij door legatering aan 'It Fryske Gea' die daarmee zijn eerste bezit verwierf. Waarschijnlijk werd de grensversterking in de vijftiende eeuw opgeworpen, mogelijk in verband met de verbetering (in 1467) van de weg die van Groningen via Norg over Bakkeveen naar de Stellingwerven liep. Restanten van deze door wagensporen uitgereden en uitgewaaid verbinding zijn als holle weg herkenbaar op de Bakkeveenster Heide iets westelijk van de landweer.

De heren van Nienoord

In de zestiende eeuw kreeg het gebied zowel een grotere strategische als economische waarde. De strategische betekenis hing vooral samen met de strijd tegen de Spanjaarden die nadat Friesland, de Groninger Ommelanden en Drente zich

in 1579/1580 bij de Unie van Utrecht aansloten tot 1592/1594 het noorden vanuit hun steunpunten Steenwijk en Groningen onveilig maakten. Friesland, onder graaf Willem Lodewijk het steunpunt van de calvinisten, liet schansen opwerpen bij de Friese Palen en aan de Zwartedijk (Zwartedijksterschans), kortom op strategische plekken waar de zandruggen een droge gang door het drassige hoogveen garandeerden. Daarvan lag de laatste schans bijna drie kilometer ten oosten van de landweer en dus feitelijk op Drents gebied.

Zolang de betekenis van de hoogvenen zich beperkte tot het graven van een enkel turfje voor eigen gebruik of de verbouw van boekweit door de bewoners van aanpalende dorpen was er weinig aan de hand, maar rond 1550 lieten kapitaalkrachtiger heerschappen hun oog vallen op de nagenoeg ongerepte heidevelden. Toevallig waren dit heerschappen die ook politiek een stevige vinger in de pap hadden. Het geslacht Van Ewsum uit Middelstum had sedert 1485 zowel rond Roden als Midwolde (Nienoord) een stevig piéd à terre opgebouwd. In 1531 kreeg hun rijkdom een extra dimensie dankzij de verwerving van het erfgruymanschap van het zuidelijkste deel van het Zuidelijk Westerkwartier (Vredewold). De drie broers Van Ewsum hadden verregaande plannen die onder meer de zoutwinning en een grootscheepse vervening behelsden. Rond 1550 legden zij de basis voor de veenkolonie Leek. Bij een boedelscheiding in

1558 bleek dat de familie nagenoeg al het veen tussen Haule en Veenhuizen bezat. In en rond het veen stuitte ze op taaië juridische en soms fysieke tegenstand van zowel de aangrenzende Drentse dorpen Een en Steenberg, als van de abdij van Aduard die over en weer gemene zaak maakten tegen de ondernemende jonkers. Een reeks processen voor het gewestelijk gerecht van Stad en Lande over het beloop van de grenzen bracht echter geen uitsluitel. Wel werd duidelijk dat zo'n beetje alles ten westen van Een door de Opsterlandse (Friese) en Vredewolder (Groninger) dorpingen als hun territoire werd beschouwd, zonder dat de Drentse dorpen wier aanspraken tot de landweer en de hoogte de Breemhaar reikten, een stok tussen de deur kregen.

Vervening

Terwijl bij de veenexploitatie van de Van Ewsum's de wind uit de zeilen raakte, kreeg de vervening aan de Friese zijde van de grens na 1600 juist de wind mee. Vanuit Surhuisterveen, Drachten, Gorredijk, Heerenveen en Noordwolde drongen de veencompagnieën met hun vaarten steeds dieper het hoogveen in. In 1664 hadden de verveners met de aanleg van de Drachtster Compagnonsvaart Bakkeveen bereikt, waarbij dwarsvaarten (wijken) op verschillende plekken (o.a. Ureterp en Siegerwolde)

Luchtfoto bij Allardsoog. De pijl geeft het drie-provinciën-punt aan

